DOMSTOLENS DOM (Store Afdeling)

20. januar 2009 *

I de forenede sager C-350/06 og C-520/06,

angående anmodninger om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 234 EF, indgivet af Landesarbeitsgericht Düsseldorf (Tyskland) (sag C-350/06) og af House of Lords (Det Forenede Kongerige) (sag C-520/06) ved afgørelser af 2. august og 13. december 2006, indgået til Domstolen henholdsvis den 21. august og den 20. december 2006, i sagerne:

Gerhard Schultz-Hoff (sag C-350/06)

mod

Deutsche Rentenversicherung Bund,

og

Stringer m.fl. (sag C-520/06)

* Processprog: tysk og engelsk.

mod

Her Majesty's Revenue and Customs,

har

DOMSTOLEN (Store Afdeling)

sammensat af præsidenten, V. Skouris, afdelingsformændene P. Jann, C.W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts og A. Ó Caoimh samt dommerne K. Schiemann, J. Makarczyk, P. Kūris, E. Juhász, G. Arestis, E. Levits (refererende dommer) og L. Bay Larsen,

generaladvokat: V. Trstenjak
justitssekretær: fuldmægtig J. Swedenborg,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 20. november 2007,

efter at der er afgivet indlæg af:

— Deutsche Rentenversicherung Bund ved Rechtsanwalt J. Littig

— Stringer m.fl. ved C. Jeans, QC, og barrister M. Ford for solicitor V. Phillips

— den tyske regering ved M. Lumma og C. Blaschke, som befuldmægtigede

— Det Forenede Kongeriges regering ved Z. Bryanston-Cross, som befuldmægtiget, bistået af barrister T. Ward

— den belgiske regering ved L. Van den Broeck, som befuldmægtiget,

— den tjekkiske regering ved T. Boček, som befuldmægtiget

— den italienske regering ved I.M. Braguglia, som befuldmægtiget, bistået af avvocato dello Stato W. Ferrante

— den nederlandske regering ved C. Wissels, som befuldmægtiget

— den polske regering ved E. Ośniecka-Tamecka, som befuldmægtiget

— den slovenske regering ved M. Remic, som befuldmægtiget

— Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved M. van Beek, som befuldmægtiget,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 24. januar 2008,

afsagt følgende

Dom

1 Anmodningerne om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 7 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EUT L 299, s. 9).

2 Anmodningerne er fremsat i to sager, dels mellem Gerhard Schultz-Hoff og dennes tidligere arbejdsgiver, Deutsche Rentenversicherung Bund (herefter »DRB«), og dels mellem en række ansatte, hvoraf nogle er blevet afskediget, og disses arbejdsgiver eller tidligere arbejdsgiver, Her Majesty's Revenue and Customs, vedrørende spørgsmålet, om en arbejdstager, som er fraværende på grund af sygeorlov, er berettiget til at holde årlig betalt ferie i løbet af den periode, hvor den pågældende har sygeorlov, og, i bekræftende fald, i hvilket omfang en arbejdstager, som er fraværende på grund af sygeorlov under hele eller en del af referenceperioden og/eller en overførselsperiode, er

berettiget til en finansiel godtgørelse i stedet for den årlige betalte ferie, som han ikke har holdt på tidspunktet for arbejdsforholdets ophør.

Retsforskrifter

3 Artikel 1 i direktiv 2003/88 bestemmer:

»Formål og anvendelsesområde

1. Dette direktiv indeholder minimumsforskrifter for sikkerhed og sundhed i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden.

2. Dette direktiv finder anvendelse på:

a) de minimale […] årlige ferier […]

[…]«

4 Direktivets artikel 7 bestemmer:

»Årlig ferie

1. Medlemsstaterne træffer de nødvendige foranstaltninger for at sikre, at alle arbejdstagere får en årlig betalt ferie af mindst fire ugers varighed i overensstemmelse med de kriterier for opnåelse og tildeling heraf, som er fastsat i national lovgivning og/eller praksis.

2. Den minimale årlige betalte ferieperiode kan ikke erstattes med en finansiel godtgørelse, medmindre arbejdsforholdet ophører.«

5 Artikel 17 i direktiv 2003/88 bestemmer, at medlemsstaterne kan fravige visse bestemmelser i direktivet. Der er ikke fastsat fravigelser for så vidt angår direktivets artikel 7.

Tvisterne i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

Sag C-520/06

6 Sagsøgerne i hovedsagen kan opdeles i to kategorier.

7 Den første kategori vedrører en arbejdstager, som var fraværende fra arbejdet i flere måneder på grund af en tidsubestemt sygeorlov. Under sygeorloven meddelte hun sin arbejdsgiver, at hun inden for de næstfølgende to måneder efter sin ansøgning ønskede at tage en periode af sin årlige betalte ferie.

8 Den anden kategori vedrører arbejdstagere, som havde haft lang tids sygeorlov, inden de blev afskediget. Da de ikke havde holdt deres årlige betalte ferie inden for referenceperioden, som er den eneste periode efter britisk ret, hvor det er muligt at holde den årlige betalte ferie, rejste de krav om godtgørelse.

9 Arbejdstagerne i de to nævnte kategorier fik medhold ved Employment Tribunal. Employment Appeal Tribunal forkastede arbejdsgiverens anke, men gav tilladelse til, at sagen blev indbragt for Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division), som gav arbejdsgiveren medhold.

10 Herefter indbragte sagsøgerne i hovedsagen sagen for House of Lords, som har besluttet at udsætte den og at forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Skal artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 […], fortolkes således, at en arbejdstager, der har sygeorlov på ubestemt tid, er berettiget (i) til at betegne en fremtidig periode som årlig betalt ferie og (ii) til at holde årlig betalt ferie, i begge tilfælde i løbet af en periode, der ellers ville være sygeorlov?

2) Hvis en medlemsstat udøver sin skønsbeføjelse til at erstatte den minimale årlige betalte ferieperiode med en finansiel godtgørelse ved arbejdsforholdets ophør i henhold til artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 […] i en situation, hvor arbejdstageren har været på sygeorlov i hele eller en del af [den referenceperiode], hvor arbejdsforholdet bringes til ophør, indeholder [direktivets] artikel 7, stk. 2, da noget krav til eller nogen kriterier for, hvorvidt godtgørelsen skal udbetales, eller hvordan den skal beregnes?«

Sag C-350/06

11 Gerhard Schultz-Hoff, sagsøger i hovedsagen, var ansat ved DRB siden den 1. april 1971. Han er anerkendt som svært handicappet og var fra 1995 skiftevis arbejdsdygtig og uarbejdsdygtig. I 2004 var han fysisk arbejdsdygtig indtil begyndelsen af september måned. Han havde derefter sygeorlov uden afbrydelser indtil den 30. september 2005, hvor arbejdsforholdet ophørte.

12 Ved skrivelse af 13. maj 2005 anmodede Schultz-Hoff DRB om at få den årligt betalte ferie for kalenderåret 2004, som er referenceperioden, fra den 1. juni 2005. Den 25. maj 2005 blev hans anmodning afslået med den begrundelse, at bedriftslægen først skulle fastslå, at han var arbejdsdygtig. I september 2005 fastslog DRB, at Schultz-Hoffs erhvervsevne var nedsat, og bevilgede ham som pensionsforsikringsinstitution med tilbagevirkende kraft fra den 1. marts 2005 en tidsubegrænset pension.

13 Schultz-Hoff anlagde ved sag Arbeitsgericht Düsseldorf med påstand om godtgørelse for den betalte årlige ferie, som han ikke havde holdt i kalenderårene 2004 og 2005, der udgør referenceperioderne.

14 DRB gjorde gældende, at Schultz-Hoff havde været uarbejdsdygtig i længere tid end den overførselsperiode, som er fastsat i henhold til § 7, stk. 3, i Bundesurlaubsgesetz (ferielov for arbejdstagere) af 8. januar 1963, i den affattelse, som finder anvendelse i hovedsagen, for arbejdstagere, som ikke har kunnet holde deres årlige ferie inden for referenceperioden som følge af tvingende grunde i virksomheden eller arbejdstagerens personlige forhold. Efter tysk ret var retten til årlig betalt ferie derfor bortfaldet, og Schultz-Hoff var ikke berettiget til en finansiel godtgørelse for den årlige betalte ferie, der ikke var holdt.

15 Da Arbeitsgericht Düsseldorf ikke gav Schultz-Hoff medhold i sagen, ankede han til Landesarbeitsgericht Düsseldorf.

16 Den forelæggende ret har angivet, at ifølge de relevante nationale retsforskrifter, som disse fortolkes af Bundesarbeitsgericht, bortfalder en arbejdstagers ret til en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, som han ikke har holdt, ved udløbet af det pågældende kalenderår og senest ved udløbet af overførselsperioden, som udgør tre måneder, medmindre der ved kollektiv overenskomst er gjort undtagelse herfra til fordel for arbejdstageren. Hvis arbejdstageren har været uarbejdsdygtig indtil udløbet af denne overførselsperiode, skal der ikke ved arbejdsforholdets ophør ydes en finansiel godtgørelse for den årlige betalte ferie, som ikke er holdt.

17 Da Landesarbeitsgericht Düsseldorf er i tvivl om, hvorvidt Bundesarbeitsgerichts praksis er lovlig efter artikel 7 i direktiv 2003/88, har den besluttet at udsætte sagen og at forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Skal artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 […] fortolkes således, at arbejdstageren under alle omstændigheder har krav på en årlig betalt ferie på mindst fire uger, og navnlig at ferie, som arbejdstageren ikke har holdt i ferieåret [herefter »referenceperioden«] på grund af sygdom, skal gives på et senere tidspunkt, eller kan det være fastsat i national lovgivning og/eller praksis, at retten til betalt ferie bortfalder, hvis arbejdstageren bliver uarbejdsdygtig inden for referenceperioden på grund af sygdom, men inden ferien gives, og ikke genvinder sin arbejdsdygtighed inden udløbet af referenceperioden eller den overførselsperiode, der er fastsat ved lov, kollektiv overenskomst eller individuel kontrakt?

2) Skal artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 […] fortolkes således, at arbejdstageren ved arbejdsforholdets ophør under alle omstændigheder har krav på en finansiel godtgørelse som erstatning for ferie, der er optjent, men ikke holdt (»Urlaubsabgeltung«; feriegodtgørelse), eller kan det være fastsat i national lovgivning og/eller praksis, at arbejdstageren ikke har ret til feriegodtgørelse, hvis han bliver uarbejdsdygtig på grund af sygdom indtil udløbet af referenceperioden eller den efterfølgende overførselsperiode, og/eller hvis han efter arbejdsforholdets ophør modtager en pension på grund af nedsat erhvervsevne eller invaliditet?

3) Såfremt spørgsmål 1 og 2 besvares bekræftende:

Skal artikel 7 i direktiv 2003/88 […] fortolkes således, at det er en forudsætning for retten til årlig ferie eller til en finansiel godtgørelse, at arbejdstageren faktisk har arbejdet i referenceperioden, eller har han også ret hertil ved begrundet fravær (på grund af sygdom) eller ubegrundet fravær i hele referenceperioden?«

18 På grundlag af sammenhængen mellem de to sager i hovedsagen, som er kommet endnu klarere frem under den mundtlige forhandling, bør de forenes med henblik på dommen.

Om de præjudicielle spørgsmål

19 Indledningsvis bemærkes, at de perioder med sygeorlov, som er omhandlet i hovedsagerne, ikke har været længere end de referenceperioder, som ifølge national ret gælder for årlig betalt af ferie i de to sager.

Retten til at holde en årlig betalt ferie i løbet af en periode med sygeorlov

20 Med det første spørgsmål, der er forelagt i sag C-520/06, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter en arbejdstager, som er på sygeorlov, ikke er berettiget til at holde en årlig betalt ferie i løbet af den periode, hvor han har sygeorlov.

21 Alle regeringerne og Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber har i deres indlæg gjort gældende, at dette spørgsmål bør besvares benægtende.

22 Ifølge Domstolens faste praksis må enhver arbejdstagers ret til årlig betalt ferie betragtes som et særligt vigtigt princip i Fællesskabets sociallovgivning, der ikke kan fraviges, og som skal gennemføres af de kompetente nationale myndigheder inden for de udtrykkelige grænser, der er fastsat ved Rådets direktiv 93/104/EF af 23. november 1993 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EFT L 307, s. 18) (jf. dom af 26.6.2001, sag C-173/99, BECTU, Sml. I, s. 4881, præmis 43, af 18.3.2004, sag C-342/01, Merino Gómez, Sml. I, s. 2605, præmis 29, og af 16.3.2006, forenede sager C-131/04 og C-257/04, Robinson-Steele m.fl., Sml. I, s. 2531, præmis 48).

23 Arbejdstageren har normalt ret til en reel hviletid af hensyn til en effektiv beskyttelse af hans sikkerhed og sundhed, da det ifølge artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 kun er muligt at erstatte retten til årlig betalt ferie med en finansiel godtgørelse i det tilfælde, hvor arbejdsforholdet ophører (jf. i denne retning BECTU-dommen, præmis 44, og Merino Gómez-dommen, præmis 30).

24 Artikel 7 i direktiv 2003/88 er endvidere ikke nævnt blandt de bestemmelser, som det ifølge direktivet udtrykkeligt er muligt at fravige.

25 Det er ubestridt, at formålet med retten til en årlig betalt ferie er at give arbejdstageren mulighed for at hvile ud og have en periode til rådighed, hvorunder han kan slappe af og nyde sin fritid. Dette formål er forskelligt fra formålet med retten til sygeorlov, som er begrundet i, at arbejdstageren skal have mulighed for at komme sig over en sygdom.

26 Domstolen har allerede fastslået, at selv om en person har krav på en orlov, der er garanteret i fællesskabsretten, afskærer det ham ikke fra at tage en anden orlov, der er garanteret i fællesskabsretten (jf. Merino Gómez-dommen, præmis 32 og 33, samt dom af 14.4.2005, sag C-519/03, Kommissionen mod Luxembourg, Sml. I, s. 3067,

præmis 33, og af 20.9.2007, sag C-116/06, Kiiski, Sml. I, s. 7643, præmis 56). Særlig hvad angår Merino Gómez-dommen har Domstolen fastslået, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/104 skal fortolkes således, at direktivets krav vedrørende årlig betalt ferie ikke kan anses for opfyldt, hvis en kvindelig arbejdstagers barselsorlov falder sammen med den årlige ferie for samtlige ansatte.

27 I modsætning til, hvad der gælder for den ret til barsels- eller forældreorlov, som er omhandlet i den retspraksis, der er nævnt i den foregående præmis, er retten til sygeorlov og de nærmere regler for udøvelsen heraf, dog ikke reguleret i fællesskabsretten på dennes nuværende udviklingstrin. Endvidere var den fortolkning af artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/104, som blev anlagt i Merino Gómez-dommen, begrundet i nødvendigheden af under hensyn til de øvrige fællesskabsdirektiver, som sagen vedrørte, at sikre overholdelsen af de rettigheder, som tilkommer en kvindelig arbejdstager i tilfælde af en barselsorlov, og som er knyttet til arbejdskontrakten.

28 Hvad angår retten til årlig betalt ferie er det overladt til medlemsstaterne, som det fremgår af bestemmelserne i direktiv 2003/88 og Domstolens praksis, at fastsætte betingelserne for udøvelsen og gennemførelsen af denne ret i deres nationale lovgivning ved at præcisere de konkrete omstændigheder, hvorunder arbejdstagerne kan gøre brug af denne ret, uden at medlemsstaterne dog kan fastsætte nogen form for betingelser for selve stiftelsen af denne ret, der direkte er fastsat i direktivet (jf. i denne retning BECTU-dommen, præmis 53).

29 Heraf følger på den ene side, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 i princippet ikke er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter en arbejdstager under sygeorlov ikke er berettiget til at holde en årlig betalt ferie i løbet af en periode, hvor han har sygeorlov, dog under den forudsætning, at arbejdstageren har mulighed for at gøre brug af sin ret hertil efter direktivet inden for en anden periode.

30 Som Domstolen tidligere har udtalt, får denne årlige ferie ganske vist kun sin fulde positive virkning for arbejdstagerens sikkerhed og sundhed, såfremt den holdes inden for det år, hvor det er foreskrevet, dvs. i det løbende år, men denne hviletid har dog fortsat betydning, såfremt den holdes i en efterfølgende periode (dom af 6.4.2006, sag C-124/05, Federatie Nederlandse Vakbeweging, Sml. I, s. 3423, præmis 30).

31 På den anden side er direktiv 2003/88 dog heller ikke til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter en arbejdstager under sygeorlov er berettiget til at holde en årlig betalt ferie i løbet af den periode, hvor han har sygeorlov.

32 På grundlag af det anførte skal det første spørgsmål, som er forelagt i sag C-520/06, besvares med, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den ikke er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter en arbejdstager, som er på sygeorlov, ikke er berettiget til at holde en årlig betalt ferie i løbet af den periode, hvor han har sygeorlov.

Retten til årlig betalt ferie i tilfælde af en sygeorlov, som varer i hele eller en del af referenceperioden, såfremt arbejdstageren er uarbejdsdygtig i længere tid end denne periode og/eller den i national ret fastsatte overførselsperiode

33 Med det første spørgsmål, som er forelagt i sag C-350/06 — subsidiært det tredje spørgsmål, for så vidt det vedrører retten til årlig ferie og ikke til en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, som ikke er holdt — ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter retten til årlig betalt ferie bortfalder ved udløbet af referenceperioden og/eller en overførselsperiode, som er fastsat ved national ret, selv når arbejdstageren har haft sygeorlov inden for hele eller en del af referenceperioden og været uarbejdsdygtig indtil arbejdsforholdets ophør.

34 Som bl.a. den tyske regering har gjort gældende under den mundtlige forhandling under henvisning til BECTU-dommens præmis 53, fremgår det af artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, at de nærmere regler for retten til årlig betalt ferie i de forskellige medlemsstater er reguleret i den nationale lovgivning og/eller praksis. Heraf har den tyske regering sluttet, at spørgsmålet om overførsel af ferie og dermed om fastlæggelsen af den periode, hvorunder en arbejdstager, der er forhindret i at holde sin årlige betalte ferie inden for referenceperioden, stadig har ret til at holde den årlige ferie, henhører under betingelserne for udøvelse og gennemførelse af retten til årlig betalt ferie og dermed er reguleret af de nationale lovgivninger og/eller praksis.

35 Selv om denne konklusion i princippet kan tiltrædes, gælder der visse begrænsninger heri.

36 Det skal derfor undersøges, hvilke begrænsninger der gælder for dette princip under de særlige omstændigheder, der foreligger i sag C-350/06.

— Sygeorlov, som varer i hele referenceperioden indtil denne periodes udløb og/eller overførselsperiodens udløb

37 Indledningsvis bemærkes, at der i direktiv 2003/88 ifølge dettes sjette betragtning er taget hensyn til Den Internationale Arbejdsorganisations (ILO) principper om tilrettelæggelse af arbejdstiden.

38 I den forbindelse bemærkes, at ifølge artikel 5, stk. 4, i ILO's konvention nr. 132 af 24. juni 1970 om årlig ferie med løn (revideret) skal »[…] fravær fra arbejdet af grunde,

som den beskæftigede ikke er herre over, såsom sygdom, […] medregnes til beskæftigelsesperioden«.

39 Hvad for det første angår bestemmelserne om minimumshvileperioder i kapitel II i direktiv 2003/88 taler direktivet for det meste om »alle arbejdstagere«, således som det navnlig er tilfældet med direktivets artikel 7, stk. 1, vedrørende retten til en årlig betalt ferie (BECTU-dommen, præmis 46).

40 I øvrigt sondrer direktiv 2003/88 ikke hvad angår retten til årlig betalt ferie mellem arbejdstagere, som er fraværende fra arbejdet på grund af sygeorlov af kortere eller længere varighed inden for referenceperioden, og arbejdstagere, som faktisk har arbejdet i denne periode.

41 Heraf følger, at hvad angår arbejdstagere, som har fået tildelt lovlig sygeorlov, kan en medlemsstat ikke gøre retten til en årlig betalt ferie, som ifølge selve direktiv 2003/88 tilkommer alle arbejdstagere (BECTU-dommen, præmis 52 og 53), betinget af, at den pågældende faktisk har arbejdet inden for den af denne medlemsstat fastsatte referenceperiode.

42 En national retsforskrift, der fastsætter en overførselsperiode for årlig ferie, som ikke er holdt ved referenceperiodens udløb, har i princippet til formål at sikre, at en arbejdstager, som er blevet forhindret i at holde sin årlige ferie, stadig får mulighed for at holde ferien. Fastsættelsen af overførselsperioden henhører under betingelserne for udøvelse og gennemførelse af retten til årlig betalt ferie og falder dermed i princippet inden for medlemsstaternes kompetence.

43 Heraf følger, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 i princippet ikke er til hinder for en national lovgivning, der fastsætter bestemmelser om udøvelsen af den ret til årlig betalt ferie, som udtrykkeligt er fastsat i direktivet, selv om denne lovgivning indebærer, at retten hertil fortabes ved udløbet af reference- eller overførselsperioden, dog under den forudsætning, at en arbejdstager, som har fortabt retten til årlig betalt ferie, faktisk har haft mulighed for at gøre brug af den ret hertil, som tilkommer ham efter direktivet.

44 Det må konstateres, at en arbejdstager, der har sygeorlov i hele referenceperioden og i længere tid end den overførselsperiode, som er fastsat i national ret, således som det var tilfældet med sagsøgeren i hovedsagen i sag C-350/06 hvad angår 2005, ikke længere har nogen mulighed for at nyde godt af sin årlige betalte ferie inden for nogen periode.

45 Såfremt man godtog, at det kan fastsættes i de relevante nationale bestemmelser, og navnlig i bestemmelserne om fastsættelse af overførselsperioden, at en arbejdstager, som på grund af uarbejdsdygtighed befinder sig i den særlige situation, der er beskrevet i den foregående præmis, fortaber den ret til årlig betalt ferie, som er garanteret ved artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, uden at han faktisk har haft mulighed for at gøre brug af sin ret efter direktivet, ville disse bestemmelser gøre indgreb i den sociale rettighed, som ifølge direktivets artikel 7 tilkommer alle arbejdstagere.

46 Selv om Domstolen har anerkendt, at det er tilladt medlemsstaterne at fastsætte betingelserne for udøvelse og gennemførelse af retten til årlig betalt ferie i deres nationale lovgivning, har den dog fastslået, at de ikke må fastsætte nogen form for betingelser for selve stiftelsen af denne ret, der er direkte fastsat i direktiv 93/104 (jf. i denne retning BECTU-dommen, præmis 53).

47 Domstolen har i samme dom fremhævet, at de foranstaltninger, som er nødvendige til gennemførelse og anvendelse af forskrifterne i direktiv 93/104, kan indeholde forskellige afvigelser hvad angår betingelserne for udøvelse af retten til årlig betalt

ferie, men at medlemsstaterne ikke ifølge dette direktiv er berettiget til at udelukke selve eksistensen af en ret, som udtrykkeligt tilkommer alle arbejdstagere (BECTU-dommen, præmis 55).

48 Heraf følger, at når retten til årlig betalt ferie, som er garanteret arbejdstageren ved artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, ikke må undergraves af nationale retsforskrifter, der udelukker, at denne ret stiftes eller opstår, således som det er fastslået i den retspraksis, som er nævnt i de foregående præmisser, må det samme antages hvad angår nationale retsforskrifter, hvorefter retten til årlig betalt ferie bortfalder for en arbejdstager, som har sygeorlov i hele referenceperioden og/eller i længere tid end overførselsperioden, således som det er tilfældet med sagsøgeren i hovedsagen i sag C-350/06, Gerhard Schultz-Hoff, der ikke har haft mulighed for at gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie. Ligesom det var tilfældet under de omstændigheder, der forelå i BECTU-dommen, hvor Domstolen fastslog, at medlemsstaterne ikke må ophæve selve retten til årlig betalt ferie, kan medlemsstaterne ikke bestemme, at denne ret bortfalder i en situation som den, Schultz-Hoff befinder sig i.

49 Af det anførte følger, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter retten til årlig betalt ferie bortfalder ved udløbet af referenceperioden og/eller en overførselsperiode, der er fastsat ved national ret, selv når arbejdstageren har haft sygeorlov i hele referenceperioden og været uarbejdsdygtig indtil arbejdsforholdets ophør og derfor ikke har kunnet gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie.

— Sygeorlov, som varer i en del af referenceperioden indtil udløbet af denne periode og/eller overførselsperioden

50 Under hensyn til de betragtninger, som er angivet i denne doms præmis 37-49, må der drages samme konklusion hvad angår retten til årlig betalt ferie for en arbejdstager, der

har arbejdet i en del af referenceperioden, før han fik sygeorlov, således som det var tilfældet med Schultz-Hoff i 2004, som den konklusion, der er antaget i denne doms præmis 49.

51 Enhver arbejdstager, som udelukkes fra muligheden for at nyde godt af den årlige betalte ferie på grund af en langvarig sygeorlov, befinder sig i samme situation som den, der er beskrevet i denne doms præmis 44, da det er umuligt at forudse en uarbejdsdygtighed på grund af sygdom.

52 På grundlag af det anførte skal det første og det tredje spørgsmål, som er forelagt i sag C-350/06 — og hvad angår det tredje spørgsmål, for så vidt som det vedrører retten til ferie og ikke til en finansiel godtgørelse for en årlig betalt ferie, der ikke er holdt — besvares med, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter retten til årlig betalt ferie bortfalder ved udløbet af referenceperioden og/eller en overførselsperiode, der er fastsat ved national ret, selv når arbejdstageren har haft sygeorlov i hele eller en del af referenceperioden og været uarbejdsdygtig indtil arbejdsforholdets ophør og derfor ikke har kunnet gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie.

Retten til en finansiel godtgørelse ved arbejdsforholdets ophør for en årlig betalt ferie, som ikke er holdt inden for referenceperioden og/eller overførselsperioden på grund af uarbejdsdygtighed inden for hele eller en del af referenceperioden og/eller overførselsperioden

53 Med det andet spørgsmål, der er forelagt i sag C-350/06 — subsidiært det tredje spørgsmål, for så vidt som det vedrører en finansiel godtgørelse for en årlig betalt ferie, der ikke er holdt — og med det andet spørgsmål, der er forelagt i sag C-520/06, ønsker de forelæggende retter nærmere bestemt oplyst, om artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88

skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter der ikke ved arbejdsforholdets ophør udbetales nogen finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, som ikke er holdt, når arbejdstageren har haft sygeorlov inden for hele eller en del af referenceperioden og/eller overførselsperioden. Såfremt dette spørgsmål besvares bekræftende, ønsker den forelæggende ret i sag C-520/06 oplyst, efter hvilke kriterier den finansielle godtgørelse skal beregnes.

54 Herom bemærkes for det første, at alle arbejdstagere har ret til en årlig betalt ferie af mindst fire ugers varighed, således som det fremgår af selve ordlyden af artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, hvilken bestemmelse det ifølge dette direktiv ikke er muligt at fravige. Denne ret til årlig betalt ferie, som ifølge den retspraksis, der er nævnt i denne doms præmis 22, må anses for et særligt vigtigt princip i Fællesskabets sociallovgivning, tilkommer derfor enhver arbejdstager, uanset dennes helbredstilstand.

55 Endvidere bemærkes, at retten til årlig betalt ferie, som det fremgår af denne doms præmis 52, ikke bortfalder ved udløbet af referenceperioden og/eller den i national ret fastsatte overførselsperiode, når arbejdstageren har haft sygeorlov inden for hele eller en del af referenceperioden og ikke rent faktisk har haft mulighed for at gøre brug af sin ret efter direktiv 2003/88.

56 Når arbejdsforholdet ophører, er det ikke længere muligt at holde den årligt betalte ferie. For at undgå, at arbejdstageren på grund af umuligheden heraf fratages sin ret til ferie, og selv adgangen til at få udbetalt et pengebeløb, bestemmer artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88, at arbejdstageren er berettiget til en finansiel godtgørelse.

57 Direktiv 2003/88 indeholder ingen udtrykkelige bestemmelser om, hvorledes den finansielle godtgørelse, som erstatter den eller de minimale årligt betalte ferieperioder i tilfælde af arbejdsforholdets ophør, skal beregnes.

58 Det fremgår dog af Domstolens praksis, at udtrykket »årlig betalt ferie« i artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 må forstås således, at der fortsat skal udbetales løn under den årlige ferie i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i direktivet, og at arbejdstageren med andre ord skal modtage sin normale løn under denne hvileperiode (jf. dommen i sagen Robinson-Steele m.fl., præmis 50).

59 Ved fastsættelsen af den finansielle godtgørelse, som arbejdstageren har krav på ifølge artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88, skal medlemsstaterne påse, at de nationale gennemførelsesbestemmelser tager hensyn til de grænser, der følger af direktivet.

60 Ifølge Domstolens praksis anses retten efter direktiv 2003/88 til årlig ferie og retten til betaling heraf for to dele af samme rettighed. Formålet med kravet om betaling af årlig ferie er at stille arbejdstageren under denne ferie i en tilsvarende situation lønmæssigt som under en arbejdsperiode (jf. dommen i sagen Robinson-Steele m.fl., præmis 58).

61 Heraf følger, at hvad angår en arbejdstager, der af grunde, som han ikke har nogen indflydelse på, ikke har været i stand til at gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie inden arbejdsforholdets ophør, skal den finansielle godtgørelse, som han er berettiget til, beregnes således, at han stilles i en tilsvarende situation, som han ville være stillet i, såfremt han havde gjort brug af denne ret, mens arbejdsforholdet varede. Heraf følger, at den normale løn, som arbejdstageren fortsat skal have udbetalt inden for den hvileperiode, der svarer til den årligt betalte ferie, også skal anvendes som grundlag for beregningen af den finansielle godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er holdt ved arbejdsforholdets ophør.

62 På grundlag af det anførte skal det andet og det tredje spørgsmål, der er forelagt i sag C-350/06 — og hvad angår det tredje spørgsmål, for så vidt det de vedrører en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er holdt — samt det andet spørgsmål, der er forelagt i sag C-520/06, besvares med, at artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter der ikke ved arbejdsforholdets ophør udbetales nogen finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, som ikke er holdt, til en arbejdstager, som har haft sygeorlov inden for hele eller en del af referenceperioden og/eller overførselsperioden, og som derfor ikke har kunnet gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie. Også beregningen af denne finansielle godtgørelse skal foretages på grundlag af arbejdstagerens normale løn, som han fortsat skal have udbetalt under den hvileperiode, som svarer til den årlige betalte ferie.

Sagsomkostningerne

63 Da sagens behandling i forhold til hovedsagernes parter udgør et led i de sager, der verserer for de forelæggende retter, tilkommer det disse at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Store Afdeling) for ret:

1) Artikel 7, stk. 1, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden skal fortolkes således, at den ikke er til hinder for nationale

retsforskrifter eller praksis, hvorefter en arbejdstager, som er på sygeorlov, ikke er berettiget til at holde en årlig betalt ferie i løbet af den periode, hvor han har sygeorlov.

2) **Artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter retten til årlig betalt ferie bortfalder ved udløbet af referenceperioden og/eller en overførselsperiode, der er fastsat ved national ret, selv når arbejdstageren har haft sygeorlov i hele eller en del af referenceperioden og været uarbejdsdygtig indtil arbejdsforholdets ophør og derfor ikke har kunnet gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie.**

3) **Artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsforskrifter eller praksis, hvorefter der ikke ved arbejdsforholdets ophør udbetales nogen finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, som ikke er holdt, til en arbejdstager, som har haft sygeorlov inden for hele eller en del af referenceperioden og/eller overførselsperioden, og som derfor ikke har kunnet gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie. Også beregningen af denne finansielle godtgørelse skal foretages på grundlag af arbejdstagerens normale løn, som han fortsat skal have udbetalt under den hvileperiode, som svarer til den årlige betalte ferie.**

Underskrifter